

Rapport

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning: Järnprojektet – en förstudie

Del 1: Överblick av smeder som finns	2
Urval	2
Tillvägagångssätt	2
Del 2: Om smederna och deras verksamheter	3
Utbildning	3
Lokal/smedja	3
Inriktning	3
Försäljning	4
Framtidsvisioner och utveckling	5
Kursverksamhet	6
Tillgång på råmaterial	6
Del 3: Tankar kring ett ”Järnprojekt”	7
Hur skulle projektet vara till nytta för dig och vad skulle behövas?	7
Sammanfattning	9
Bilagor	10
Diagram 1: Fördelning företag, hobby och förening	10
Diagram 2: Könsfördelning	10
Diagram 3: Åldersfördelning	11
Diagram 4: Erfarenhet	11

JÄRNPROJEKTET – EN FÖRSTUDIE

Dalarna, Gävleborg och Uppsala län har en lång historia av järnhantering. Gruvdrift och förädling av malmen har varit kännetecknande för regionen och lämnat avtryck i form av många bruk och historiska järnframställningsmiljöer. Men hur ser det ut med varmsmidet idag? Järnprojektet är ett samarbete mellan Gävleborgs, Dalarnas och Uppsala läns Hemslöjdskonsulenter. Syftet med förstudien är att få en bild av hur smedernas verksamheter ser ut idag och vilka behov de kan tänkas ha. Förstudien kommer att ligga till grund för ett tänkt kommande projekt med målet att främja smederna i respektive län.

För att få tag i intervjupersoner har vi sökt i befintliga förteckningar över smeder, samt genom alla nätverk som funnits tillgängliga. Vi har vidare frågat alla intervjupersoner om de känner till ytterligare personer som kunde vara intressanta för studien. Vi har genomfört intervjuerna med smederna i samtalsform, dels för att bygga upp en kontakt i det personliga mötet och dels för att få en djupare inblick i smedens verksamhet. I varje län har vi intervjuat mellan 10-30 personer. Intervjuerna finns dokumenterade individuellt i textform. Rapporten är en sammanställning och syftar till att försöka ge en bild av hur hemslöjdskonsulenterna i respektive län bäst kan stötta smidet, och vad ett framtida järnprojekt skulle kunna utmynna i.

DEL 1: ÖVERBLICK AV SMEDER SOM FINNS

Urval

Jag har intervjuat 27 smeder. Det rör sig både om besök i smedernas verkstäder och om telefonintervjuer. Intervjuerna har fördelats i 12 telefonintervjuer och 15 besök i verkstäder. Typ av intervju har delvis baserats på vilken utsträckning smederna är verksamma. Tidsbegränsningar har också varit avgörande i urvalet. Jag har försökt att besöka de flesta smeder som är aktiva och har tillgång till egen smedja. Det bör tilläggas att det varit svårt att få tag på vissa smeder samt att somliga inte vill vara med i ett register över smeder. Verkstadsbesöken har ofta resulterats i mer utförliga och djuplodande intervjuer.

(Se bilagor)

Tillvägagångssätt

Jag har utgått från Hemslöjdens tidigare register över personer i Gävleborgs län med intresse för smide, samt en kompletterande lista på verksamma smeder i länet. Vidare har jag tagit emot värdefulla tips från smeder som jag varit i kontakt med under arbetets gång.

DEL 2: OM SMEDERNA OCH DERAS VERKSAMHETER

Utbildning

De flesta smeder som har specialiserat sig på knivsmide är i princip självlärda, och ibland har de fått hjälp av någon mer erfaren knivsmed. De beskriver att det var svårt att få hjälp att lära sig smida knivar när de började. De läste sig ofta till kunskapen i böcker. Detta gäller även knivsmeder som arbetat på heltid med knivsmide.

Bland de smeder som arbetar heltid med bruks- eller konstsmide är det vanligt med någon slags utbildning på varierad nivå. Allt från kurser på högskolenivå som Konstfack eller Stenebyskolan, till folkhögskola eller kortare kurser. En del har även gått som lärling hos någon äldre etablerad smed. Det varierar stort vilken utbildning smederna har och hur länge de utbildat sig, allt från korta kurser till flera år. Många är också självlärda.

Många hobbysmeder har också lärt sig smidet på egen hand, genom korta kurser eller med lite hjälp av någon äldre smed de känner. Många saknar formell smidesutbildning.

Den allmänna uppfattningen är att många smeder har skaffat mycket av sin kunskap på egen hand. Även om de har fått en grund när de gått som lärling eller på någon skola, så har de utforskat mycket själva.

Lokal/smedja

De flesta smederna har smedja i anslutning till hemmet. Tre smeder hyr smedja på två olika bruk. Det finns en grupp på ca åtta personer som har smide som hobby och håller till i Kungsgårdens bygdeförenings smedja i Norrala, Söderhamn. Ingen smed som jag talat med är i behov av någon smedja.

Inriktning

Verktygssmeder har ofta en inriktning på knivar och i vissa fall yxor. Det är generellt smeder födda på 1940- och 50-talen. De flesta knivsmeder som jag träffat är pensionärer som varit verksamma med knivsmide som hobby vid sidan av ett annat arbete.

Kay Embretsen är en av de få som har arbetat med enbart knivsmide på heltid. Han har livnärt sig på att tillverka knivar sedan 1980-talet. Han gör främst mönstervällda (damask) fällknivar som är dekorativa och exklusiva, de går att jämföra med konstföremål.

Förutom knivsmeden Kay Embretsen så är det fem av smederna som jag intervjuat som livnär eller har livnärt sig på smidet på heltid. Samtliga av dessa smeder arbetar mycket med beställningar. Gärna att kunden har en ofullständig idé om någonting de skulle vilja ha, som smeden sedan är med och utarbetar. Det är ofta privatpersoner som beställer men det rör sig även om offentliga uppdrag.

De flesta av dessa smeder tar alla sorters beställningar från verktyg till bruksföremål och dekorativt smide till offentlig konst. Det är även mycket byggnadsvård och smide till hus som grindar och trappräcken osv. Vissa kallar sig konstsmeder, medan andra enbart kallar sig smeder. De som kallar sig konstsmeder har ofta en konstnärlig utbildning eller bakgrund. För dem är det viktigt att ha ett eget uttryck i sitt skapande.

Många som håller på med smide är pensionärer och gör det som en hobby. De smider mest beställningar till vänner och bekanta eller sådant som de själva tycker är kul på en nivå som passar dem. Det finns de som specialiserat sig på knivsmide och de som är inriktade sig på brukssmide och även lite konstsmide. Några gör lite beställningar på kyrksmide. Somliga deltar på marknader eller har lite produkter hos återförsäljare. De upplever att de kan få ganska mycket jobb om de vill, men inte så mycket att de skulle kunna försörja sig på smidet.

Catrine Tangen skiljer sig från resten av smederna eftersom hon ägnar sig åt blästersmide och järnframställning, men smider även lite med det järn hon framställer. Hon har främst ett vetenskapligt intresse när hon framställer järn.

Försäljning

De smeder som lever på sitt smide bedriver i huvudsak försäljning via direkt kundkontakt, det är endast få smeder som har några produkter hos återförsäljare.

Smederna som inte har återförsäljare har valt detta själva. Det beror främst på att förtjänsten inte blir speciellt stor efter att återförsäljarna tagit ut sin procent, vilken de ofta upplever som ganska hög. Smederna hinner inte heller producera så mycket produkter så att de kan ha sakerna på återförsäljningsställen. Dessutom verkar de inte heller vara i behov av återförsäljare. Alla smeder jag träffat har ett stort kundunderlag. Vissa har haft återförsäljare i början för att få ut sina produkter, men sedan har det inte behövts längre för att kunderna har hittat dem ändå. Även nyutbildade smeder verkar inte behöva återförsäljare för att nå kunder. Problemet verkar istället vara att hinna producera i takt med efterfrågan.

Först kom gamla kunder och sen spred sig ryktet till andra. Det är bättre att sälja hemifrån. Både för mig och kunden. Det blir ett så stort påslag om jag går via en återförsäljare.

– Per Alnaeus

Bo Westgren arbetar med smide på deltid, men har planer på att gå över till heltid. Han har sålt på en del marknader och via kontakter. Bo beskriver det som den största utmaningen för att kunna leva på sitt smide är att hitta kunder. Han vet inte riktigt än hur han ska bära sig åt för att nå kunder.

Knivsmederna som jag talat med upplever i regel att det är svårt att sälja sina produkter. Dels för att mycket av förtjänsten faller bort i produktionen för att det tar tid med slipning och att det är en dyr utrustning som krävs. De upplever även en konkurrens med knivtillverkare som skär ut sina knivar i stål.

Kay Embretsen, som lever på sin knivtillverkning, upplever att det var lättare att sälja knivar under och före 1990-talet. Han har medvetet inriktat sig på den nordamerikanska marknaden. Därför har han även kunnat ta ut ett högre pris för sina knivar. Det går bra att sälja den här typen av knivar i USA, men i Sverige går det inte lika bra p.g.a. de är för dyra och att det inte finns samma tradition

med fällknivar här.

Ingen av smederna som jag har intervjuat har någon webbutik. Det verkar inte heller vara något de är intresserade av. En smed beskriver det som att det skulle ta för mycket tid att hela tiden uppdatera. Även vissa väletablerade smeder, som Per Alnaeus, har inte ens någon hemsida, han anser bara att det tar för mycket tid att ha en hemsida och att han får kunder ändå.

Smederna ägnar sig generellt inte heller åt marknadsföring i någon större utsträckning. De når sina kunder ändå. Svenolof Sundberg säger så här om marknadsföring: "Mitt knep har varit att göra ett bra jobb och svara i telefon. Det har varit grundtanken."

Även om många etablerade smeder är nöjda med hur deras försäljning bedrivs så är den allmänna uppfattningen att det är svårt att leva på smidet för många som försöker ge sig in i branschen. Johan Sandström (Smé Johan) beskrev det som att det finns en gräns på en femårsperiod från att en smed startat sin verksamhet, därefter lägger de flesta ner sin verksamhet. Det kräver att man lägger ner mycket energi och investeringar i att lära sig hantverket, bygga en smedja och få tag på smidesutrustning. Många smeder menar också att de jobbar mycket mer än heltid. En äldre smed jag talade med har precis avslutat sin verksamhet. Han tycker inte att det är värt att hålla på längre för att det är ett hårt arbete som man får ut väldigt lite för.

Två av smederna jag talat med arbetar med smide på deltid, men har ambitionen att gå upp till heltid. Den ena smeden beskriver att den största problematiken är att nå ut till kunder. Den andra smeden beskriver det däremot som att den största problematiken snarare ligger i att kunna producera i takt med efterfrågan.

Fredrik Thelin pekar på att det är ett svårt hantverk att lära sig, men det finns många möjligheter i materialet. Han framhåller att det fantastiska med smide är att när man väl lärt sig hantverket så kan man göra vad som helst.

Det bör tilläggas att när det gäller ambitionen att leva på sitt smide så har jag nästan enbart talat med etablerade smeder, så det kan finnas många som sliter i det dolda.

Framtidsvisioner och utveckling

I vilken grad man vill utveckla sitt smide beror mycket på vilken syn man har på smidet. Vissa smeder, framförallt hobbysmider, smider mest för att det är kul och vill inte avancera något mer. Många pensionärer har ingen ambition att lära sig mer eller känner att de är för gamla för det. En del etablerade smeder är nöjda med den utveckling de får med sitt jobb. Det finns dock smeder som ser utveckling som hela poängen med att hålla på med smide.

Det är främst yngre smeder är positivt inställda till att utvecklas mer. De tycker om nya utmaningar, men löser ofta själva nya problem eller situationer som uppstår.

Alla smeder är ganska nöjda med de produkter de tillverkar. Några skulle vilja ha mer tid till egna projekt som inte alltid behöver vara säljbara.

En knivsmed vill lära sig att smida bruksföremål och en smed som smider bruksföremål vill lära sig smida knivar. De är båda pensionärer och har smide som hobby.

Fredrik Thelin ser till att hela tiden utvecklas genom att ha gesäller och genom samarbete med

Gränsfors. Han kan tänka sig att gå kurser. Han har bland annat varit i Tjeckien på kurs. Han har ett önskemål om att göra fler samarbetsprojekt, men fortfarande göra det inom sitt eget företag och inte ha anställda. Däremot att ha samarbetsorgan och samarbetspartners.

Johan Sandström skulle vilja anställa fler för att få mer tid själv. Han har en anställd på 75 % för att hinna producera mer. Hans tjänst går genom arbetsförmedlingen och han betalar därför inte hela hans lön.

Ingen annan smed som jag talat med är intresserade av att anställa någon. Per Alnaeus skulle t.ex. inte vilja anställa någon smed för att det skulle vara svårt att hitta någon med samma uttryck som han själv.

Catrine Tangen har skrivit en bok om järnframställning och vill arbeta mer med att förmedla den kunskap hon har tillägnat sig under alla år. Planen är att ge ut en ny upplaga av sin bok, som ska vara mer av en handbok för järnframställning. Hon vill också tillverka flera olika typer av järn som kan användas när man smider historiska föremål.

Kursverksamhet

Nästan alla smeder har eller har haft kurser någon gång, både de som arbetar heltid med smide samt hobbysmeder. Vissa tycker att det är kul, medan andra har testat några gånger men inte tyckt att det varit någonting för dem.

Många smeder som arbetar heltid med smide håller kurser. Ofta genom någon skola eller bruk, men vissa har även byggt upp kursmedja hemma, som Per Alnaeus. Kursverksamhet verkar vara en stor del av inkomstkälla för de som lever på smidet. Att hitta kursdeltagare ser inte ut att vara några problem. Johan Sandström och Fredrik Thelin har deltagare från hela världen då de håller kurser via bruken där de är verksamma.

Catrine Tangen har haft mycket kurser, workshops och seminarium. Bland annat för skolklasser, hantverkslärare mm. Hon har även föreläst om järn i olika sammanhang, allt från geologer i Uppsala till hembygdsföreningar, och för både utländsk och inhemsk publik. Hon är inte kopplad till någon skola eller bruk, men hon beskriver det som att hon alltid arbetat med att hålla föreläsningar i någon form. Att hon nischat sig på järnframställning och att hon är relativt ensam om det tror jag bidragit till att hon är en efterfrågad föreläsare i ämnet.

Tillgången på råmaterial

Knivsmeder använder ofta en blandning av träkol och koks eller stenkol när de smider. Bland övriga smeder är stenkol eller koks vanligast att smida med.

De flesta smederna tycker inte att det är några större problem att få tag på stenkol. Koks och träkol veckar vara svårare att få tag på än stenkol. Stenkol är mest prisvärt enligt många. Ett problem som många smeder däremot stött på är att det kan vara skiftande kvalitet på stenkol, koks och träkol.

Koks köper en del från SSAB och stenkol köper många från Stocka, utanför Hudiksvall.

Några hobbysmeder samt Catrine Tangen, gör sitt eget träkol i en kolmila.

Stål och järn verkar inte vara något problem att få tag på för någon av smederna. Antingen handlar de från någon lokal grossist eller så samlar de på sig från skroten.

DEL 3: TANKAR KRING ETT ”JÄRNPROJEKT”

Hur skulle projektet vara till nytta för dig och vad skulle behövas?

Ett gemensamt önskemål från alla smeder är främst att veta vilka andra smeder som finns i närområdet, i vilken grad de är verksamma och vad de gör. Det kan vara ett sätt att få kontakt med och lära känna andra smeder. Samarbete med andra smeder är ett önskemål som ofta lyfts fram. Smederna vill hellre se samarbeten än tävlingar.

Svenolof Sundberg pekar på behovet av samarbete. Han tycker att kontakt mellan fler smeder vore bäst för honom.

Det vore bra att veta vad andra smeder håller på med och att kunna hänvisa till andra smeder om jobb. Det skulle vara en fördel för alla. Det vore också bra att ha koll på andra smeder när man arbetar med projekt där man behöver vara flera för att utföra det och på så sätt hitta samarbetspartners. Fördelen med det här projektet är att det är lokalt och att det därför är lättare att samarbeta.

– Svenolof Sundberg

Nedan har jag sammanställt en lista med önskemål från smederna:

- Att gå ihop med andra smeder och köpa råvaror som koks, smideskol och stål eller järn. Det är ofta för stora kvantiteter som man måste köpa om man bara är verksam på hobbynivå.
- Workshops, seminarium, utställningar och gemensamma projekt.
- En smidesdag/helg där alla smederna i länen har sina smedjor öppna samtidigt.
- Att utbilda folk i varför hantverk måste få kosta pengar och varför andra produkter som producerats utomlands under sämre förhållanden är så mycket billigare.
- Ett nätverk där alla yrkesverksamma smeder ingår och att det borde vara mästersmeder som håller i det hela. Alla som är intresserade av smide skulle ha tillgång till det, men någon professionell skulle hålla i det
- Ett nätverk som skiljer sig från Konstsmidesföreningen genom att vara öppet för alla sorters smeder. Det är endast Per Alnaeus som är med i Konstsmidesföreningen. Han sitter med i styrelsen där. Han pekar på att problemet där är att smeder tror att det endast är inriktat på konstsmide.

- Ett nätverk så att man kan komplettera varandras behov. Man skulle kunna använda nätverket till att dela med sig av idéer och för att hitta de som inte är kända och sliter i det dolda. Om folk märker att det är bra så kommer fler.
- En plattform för smeder att visa upp sig på. Att man gör event med flera aktörer samtidigt och visar upp att det finns fler smeder. Det vore bra om media uppmärksammade och skrev om det.
- Utbildning och praktikplatser vore bra. Samhället måste ställa upp och betala lärlingar.
- Ett sätt att hitta kunder. Det skulle kunna vara en gemensam plats där alla smeder kunde finnas. En portaltjänst där man kan hitta många smeder samlade på ett ställe.

Fredrik Thelin hade många idéer och uttrycker sig såhär:

Ekonomiskt så behövs en plattform och samarbete. Börja med att ta reda på vilka som håller på, vilket ni gör nu, sen en officiell presentation vilket möjliggör för smederna att nå ut. Smedträffar, seminarier, föreläsningar osv. Ett första steg är att mötas. Vilka finns? Diskutera önskemål. Finns intresse från samhällets sida att vara stödjande? Det behövs ett tillkännagivande av yrket i sig. Smide hör inte bara hemma på ett museum, utan är en verklig vardag för många.

Jag önskar att det fanns mer engagemang kring smeder och smide. Det skulle vara roligt om det arrangerades uppifrån och sponsrades. Gränsfors vill göra mer för smeder och smidet. Men min erfarenhet är att ska man göra något så får man göra det själv som konstnär. Man får göra allt själv. Det borde satsas mer på hantverk, men speciellt smide. Smide har haft en avgörande roll för att bygga detta samhälle. Det är absolut något att lyfta fram. Det är attraktivt för alla.

De flesta smederna vet inte hur hemslöjdskonsulenterna skulle kunna stärka smeder i länet. De säger att de nästan aldrig träffat någon hemslöjdskonsulent. Det finns några önskemål om att hemslöjdskonsulenterna borde komma ut och besöka smederna.

SAMMANFATTNING

Jag har träffat ett många olika smeder som arbetar på olika sätt, allt från verktygssmeder, konstsmeder och brukssmeder. Många platsar under alla dessa benämningar. De utövar smide i olika verksamhetsformer från hobby, deltid eller heltid. Många smeder som jag träffat är etablerade och har ett eget företag som fungerar bra eller så är de nöjda med att ha smidet som hobby. Det är endast ett fåtal smeder som arbetar med smide på deltid och vill utöka sin verksamhet.

Det som efterfrågas mest i ett Järnprojekt är framförallt kontakter med andra smeder. Många är mycket positiva till ett projekt och ser framförallt hur smeder som inte är etablerade än kan ha nytta av det. Ett nätverk eller en slags portal för smeder skulle kunna funka bra för att få kontakt med varandra. Det kan t.ex. fungera för att gå ihop för att köpa råvaror, vilket är någonting som flera smeder efterfrågar. Några nystartade smeder skulle kunna ha nytta av att hitta kanaler till kunder, då skulle även en portal där smederna är samlade kunna vara bra.

Några smeder tycker att gemensamma utställningar och evenemang vore intressant, antingen att alla smeder har öppettider och en för sig eller att man har en gemensam utställning. Många efterfrågar evenemang som även smederna kan träffas på. Många framhåller även att man ska lyfta fram den historiska aspekten, vilken roll smidet spelat för vårt samhälle.

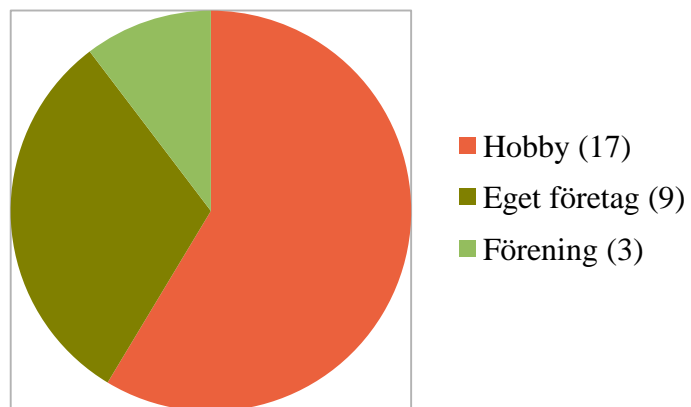
Smederna jag träffat skiljer sig ofta i sin syn på smidet, sitt arbetssätt och vad man har för ambition med smidet. Därför är det svårt att hitta gemensamma behov. Något som jag lagt märke till är dock att så gott som alla smeder beskriver att de jobbar väldigt mycket, mer än 100 %. Jag tror att många känner att de måste producera mycket produkter och till ett relativt lågt pris för att kunna sälja sina produkter. Därför tror jag att det skulle finnas en poäng i att på något sätt kunna upplysa allmänheten om varför hantverk borde värderas högre.

Eftersom de flesta smederna i Gävleborgs län som jag kommit i kontakt med är födda på 60-talet eller tidigare så kan det kanske vara en bra idé att försöka få ungdomar intresserade av smide. Skapande skola skulle kunna bidra till att lyfta fram smide för ungdomar.

BILAGOR

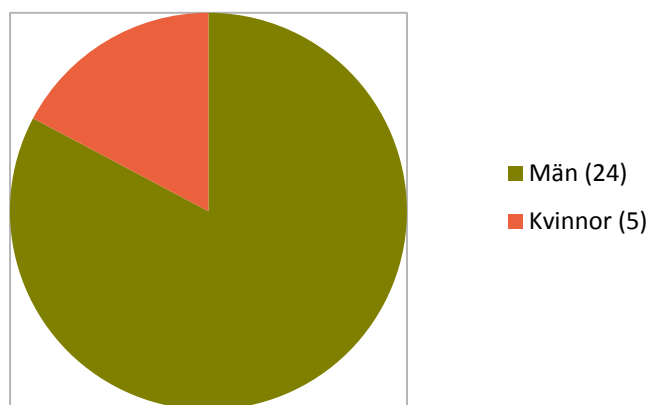
Diagram 1: Fördelning företag, hobby och förening

Fördelning egenföretagande, hobbyverksamma och föreningsverksamma smeder. Antal inom parentes.

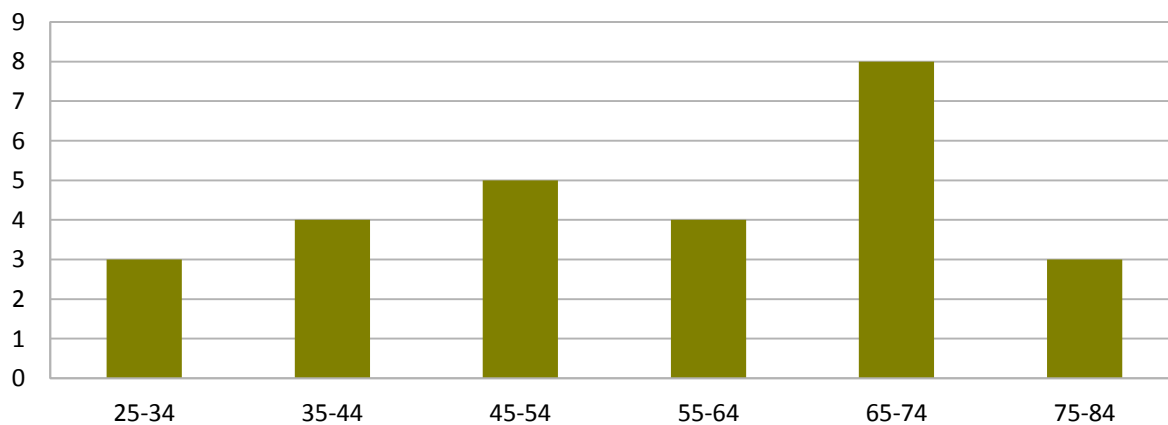
Diagram 2: Könsfördelning

Antal män och kvinnor som är verksamma smeder.

Diagram 3: Åldersfördelning

Åldersfördelning. X-axel avser ålder och Y-axel antal personer.

Diagram 4: Erfarenhet

Antal år som smederna har varit verksamma som smeder.

